

Werken met kaders

Samen met de leerlingen een thema kiezen

De afdeling Vorming en Onderwijs van de Anne Frank Stichting heeft in de periode 1977-1980 in samenwerking met Elly de Nijs, lerares Dramatische Expressie, ervaring opgedaan met het werken met kaders. Dit is een methode die je in staat stelt samen met de leerlingen een thema te kiezen. Werken met kaders blijkt een inspirerende manier van lesgeven te zijn, die ook bij de leerlingen een sterke betrokkenheid teweeg kan brengen.

De verantwoordelijkheid voor wat er geleerd wordt komt gedeeltelijk bij de leerlingen te liggen. We gaan ervan uit dat zij zelf heel goed kunnen vertellen hoe ze over bepaalde zaken denken, wat ze voelen, welke ervaringen ze hebben en waar hun belangstelling ligt. Het is belangrijk dat leerlingen tenminste een paar maal per jaar de ruimte krijgen om rechtstreeks invulling te geven aan hun onderwijs.

In dit artikel wordt eerst een voorbeeld beschreven om te illustreren hoe de verschillende fases van het werken met kaders er in de praktijk uit kunnen zien, een beschrijving hoe de keuze voor een thema tot stand komt. Daarna volgt wat is een kader, kaderopdracht, hoe bedenkt je kaders, de uitwisseling van de resultaten en de selectie en themakeuze.

Een praktijkvoorbeeld

KADER : het lief hebben om te

KADEROPDRACHT : Schrijf een brief aan een vriendin waarin de zin voorkomt : "Nou, je zou het niet van me geloven, maar ik had toch het lief om te...."

MOTIVERING : Met dit kader vraag je naar strijd bare ervaringen van de leerlingen en/of naar ideeën van hen over wat lief hebben is, wanneer er volgens hen daarvan sprake is. Lief hebben betekent moed hebben, een bijbetekenis is vaak dat dit voor iemand onverwacht gebeurt. Met andere woorden, je staat er zelf van te kijken dat je iets durfde te zeggen of te doen. Het leek ons belangrijk om deze houding met leerlingen te onderzoeken. Welke situatie vraagt nu om het hebben van lief en waarom ? En is dat overdraagbaar naar andere situaties ?

BEDOELING VAN DE LES : De leerlingen weten situaties waarin volgens hen het hebben van lief vereist is. De leerlingen weten de thema's waarnaar deze situaties verwijzen. De leerlingen weten op welk thema ze willen doorgaan en zo

mogelijk wat ze er over willen leren.

DUUR VAN DE LES : Eén blokuur (2 x 50 min.)

LESOPZET : Je vertelt de bedoeling van de les. Je introduceert het kader, 'checkt' of de woorden goed gekozen zijn. Je geeft een paar voorbeelden bij het kader. Daarna geef je de leerlingen de opdracht een brief naar een goede vriendin te schrijven waarin de zin voorkomt : "Nou, je zou het niet geloven, maar ik had toch het lef om te...". De leerlingen schrijven elk een brief. Om de beurt geef je de leerlingen een brief van een ander om voor te lezen. De betreffende gebeurtenis wordt samengevat en door jou op het bord genoteerd.

Daarna stel je de herkenbaarheid van en de interesse voor elke gebeurtenis en het daarin vervatte thema bij de leerlingen vast. Samen met de leerlingen stel je vast aan welk thema nog een paar lessen besteed zullen worden en wat daarin aan de orde moet komen.

LESVERLOOP : (in een klas middelbaar beroepsonderwijs waarin alleen meisjes zaten.) Het aan elkaar voorlezen van de brieven is spannend. Iedereen kijkt meteen in het rond wie een rooie kop krijgt, want van haar is de brief natuurlijk. Hoewel het voorlezen veel tijd in beslag neemt, blijft het zo toch leuk. De gebeurtenissen uit de brieven spreken voor zich en kunnen gemakkelijk in een paar trefwoorden worden samengevat die de lerares op het bord schrijft. Is het toevallig, dat er drie voorvallen van winkeldiefstal bijzitten, waarbij de leerling durfde in te grijpen ? Daar komen we niet goed achter. De lerares loopt nog eens de trefwoorden op het bord langs om te controleren of iedereen nog weet wat ermee bedoeld is. Dan probeert ze er achter te komen in hoeverre het voorval uit een brief ook voor andere leerlingen herkenbaar is en of het hun belangstelling heeft. Ze stelt vragen als : Wie had deze brief ook kunnen schrijven ? , "Je hebt het nu niet gedaan...., maar het had misschien best gekund !", "Is dit iets waar je zelf ook weleens aan hebt gedacht, over hebt gehoord of hebt meegemaakt ?". Een paar brieven beschrijven een treffende gebeurtenis, die verder geen aanleiding vormt om langer bij stil te staan. Zoals die aangereden poes, die bloedend en wel snel naar een dierenarts werd gebracht en daarmee gered was. De brieven over 'winkeldiefstal' krijgen wel veel bijval van andere leerlingen evenals die over 'kindermishandeling' en 'lastig gevallen worden door mannen'.

Op een gegeven moment telt de lerares hoeveel leerlingen voor welk onderwerp belangstelling hebben. Wanneer die aantallen bekend zijn, vertelt ze haar gedachtengang : "Als m'n idee niet klopt moeten jullie het maar zeggen. Maar ik denk, als je een brief hebt geschreven of had kunnen schrijven, dat zo'n verhaal je dan ook interesseert. Ik denk dan dat dat onderwerp je bezig houdt en dat je er wel wat langer bij stil zou willen staan, er misschien wat meer over wilt weten.

De onderwerpen 'kindermishandeling', 'lastig gevallen worden' en 'winkeldiefstal' die een hoge score kregen worden daarna overwogen. Vragenderwijs probeert de lerares er achter te komen over welk onderwerp de leerlingen langer willen praten, op welke punten er behoefte is aan informatie. 'Winkeldiefstal' valt vrij snel af en tussen de andere twee wordt geaarzeld. Op een gegeven moment durft iemand iets over 'handtastelijke mannen' te mompelen. Anderen vallen haar bij. "Over kindermishandeling horen we genoeg. Dat komt vaak op de televisie. En in de andere vakken gebeurt dat ook. Maar dat andere niet, daar praat je niet zoveel over..." De knoop is doorgehakt. Het is tijd en voor de komende lessen staat op het programma "Handen thuis".

Wat is een kader, een kaderopdracht ?

Twee belangrijke criteria voor het kiezen van lesinhouden zijn :

- je kiest lesinhouden op basis van een analyse van de maatschappelijke verhoudingen en de positie daarin van de leerlingen waarmee je werkt ;
- de leerlingen moeten de mogelijkheid hebben om ervaringen, problemen en interesses in te brengen, zodat zij invloed hebben op inhoud, doel en vorm van de lessen.

Je kunt op verschillende manieren recht proberen te doen aan beide uitgangspunten. Een werkwijze waarbij leerlingen zo rechtstreeks mogelijk ervaringen, problemen, ideeën en interesses kunnen inbrengen op basis waarvan gezamenlijk een thema wordt gekozen, is werken met kaders.

Kaders refereren aan ervaringen, ideeën of gevoelens die leerlingen hebben in relatie tot maatschappelijke (machts)verhoudingen waarvan ze deel uit maken. Ze proberen aan leerlingen associaties te ontlokken, die zij daarmee verbinden. Het kader geeft de grenzen aan waarbinnen je de leerlingen om inhoudelijke inbreng vraagt. Het vormt als het ware de lijst waarbinnen de leerlingen een 'schilderij' maken.

Het kader wordt verwerkt in een zogenaamde kaderopdracht. Bij het maken van een kaderopdracht kun je verschillende werkwijzen en middelen gebruiken.

Een brief schrijven (zoals in het praktijkvoorbeeld : "Schrijf een brief aan een vriendin waarin de zin voorkomt..."), een verhaal, een kollage, een standbeeld of een spel.

Hoe bedenken je kaders ?

Het kader uit het praktijkvoorbeeld is één van de vele mogelijkheden. Een vast recept voor het bedenken van een kader is niet te geven. Er zijn wel een aantal richtlijnen die je hierbij kunnen helpen.

- a) In de doelstellingen van de Anne Frank Stichting zijn bepaalde sleutelbegrippen heel belangrijk. De sleutelbegrippen (zie afschrift 6 blz. 60) zoals onderdrukking, verzet, rechtvaardigheid, solidariteit, diskriminatie bieden houvast bij het ontwikkelen van een kader. Het is noodzakelijk om te weten welke inhoud en waardering leerlingen aan een bepaald sleutelbegrip geven. Met behulp van een kader kan dit duidelijk worden. Omgekeerd (en dat is eigenlijk het belangrijkste) kan via deze weg een sleutelbegrip voor de leerlingen een reële betekenis krijgen. Na het 'vertalen' van het sleutelbegrip (bv. 'solidariteit' in 'er niet in je eentje voorstaan' of 'verzet' in 'voet bij stuk houden') ga je na op welke wijze de leerlingen het beste het kader kunnen opvullen met hun ervaringen en formuleer je de kaderopdracht. Bv. "Bedenk een situatie waarin je blij was dat je er niet alleen voorstond. Maak hier een spel van en laat dat zien."
- b) Je kunt ook heel goed een bepaalde soort ervaringen als uitgangspunt nemen voor het verzinnen van een kader. Je weet welke positie de leerlingen innemen op school, thuis, op hun werk/stage en in welke verhoudingen ze tot allerlei mensen staan. Wat je meestal niet precies weet, is hoe ze daar mee omgaan, dat beleven en waar zich misschien een konflikt voordoet. Een kader kan dit duidelijk maken vanuit het gegeven van gezagsverhoudingen en de doorgaans ondergeschikte positie van leerlingen kun je komen tot een kader als "Als klein kind behandeld worden."
- c) Het is ook mogelijk om gevoelens als uitgangspunt te nemen voor het ontwikkelen van een kader. We doen maar een greep uit het enorme scala waaruit je kiezen kunt : stoer, opgelucht, verlegen, kwaad, machteloos, blij. Ook hierbij moet je nagaan of de leerlingen deze woorden, als uitdrukking van dergelijke gevoelens, gebruiken.
- d) Er is een meer associatieve manier om op kader-vondsten te komen. We hebben daar vaak gebruik van gemaakt. Tijdens de lessen en als je door school loopt, zie je en hoor je veel. Je merkt op hoe een jongen door een kollega van je met een kluitje in het riet wordt gestuurd. Zo zijn er vast veel meer momenten waarvan je wel eens denkt 'daar zou ik wel wat mee willen doen. Bv. het kader "Het lef hebben om iets terug te zeggen" kan zo ontstaan.
- e) Ook spreekwoorden en gezegdes kunnen zich voor het ontwikkelen van kaders lenen. Een paar voorbeelden : "Niet op je kop laten zitten", "Kleren maken de vrouw/man".

- f) Verder kan een bepaalde karakteristiek van leerlingen uitgangspunt zijn voor een kader. Denk maar aan : sexe, jongere-zijn, leeftijd, opleiding of beroep. Een kader-opdracht die in dit opzicht telkens gevarieerd kan worden is : "Noem leuke en niet leuke dingen van meisje zijn, kapster zijn, 16 jaar zijn, enz. en schrijf deze op flaps".

De uitwisseling van de resultaten

Die uitwisseling is afhankelijk van de kaderopdrachten en de werkvorm die gebruikt gaat worden. Bij de bovenstaande opdracht : "Bedenk leuke en niet leuke dingen van meisje zijn" kunnen die flaps stuk voor stuk besproken worden. Na een toelichting van de makers, discussie en reacties op elkaars inbreng kunnen de overeenkomsten besproken worden. Na een klassegelsgesprek kunnen geselecteerde aspecten op het bord komen te staan. Bij een opdracht als : "Maak een collage over in de knel zitten", kunnen de verschillende collage's besproken worden. Aan de hand van gezamenlijk bedachte namen voor die collage's komen verschillende trefwoorden op het bord. Soortgelijke werkwijzen m.b.v. trefwoorden kunnen volgen na een verhaal, een spel, een lied, een hoorspel etc.

De selectie en themakeuze

Voor welke kaderuitkomsten (met als geheugensteun de trefwoorden op het bord) hebben de leerlingen de meeste belangstelling. De eerste reacties zijn een houvast bij de volgende stap.

Peil voor elke kaderuitkomst de belangstelling en stel vragen als :

Heb je dit ook wel eens meegemaakt ?

Heb je hier ook wel eens van gehoord ? Zou je dit ook doen ?

Had jij dit verhaal/deze brief ook kunnen schrijven, dit spel kunnen verzinnen ?

Denk je dat dit bij meer mensen/meisjes van 17 enz. wel eens voorkomt ? Zou je hier meer over willen weten ? Waarom niet ? Zo ja, waar denk je dan aan ?"

Op basis van de antwoorden van de leerlingen kun je jouw veronderstellingen uitspreken over de gemeenschappelijke interesse voor een bepaalde kaderuitkomst en het thema waar die naar verwijst. De leerlingen gaan daar mee akkoord of wijzen je vermoedens af.

Als alle kaderuitkomsten op deze wijze besproken zijn, is het mogelijk een eerste rangorde aan te brengen. Je bekijkt samen met de leerlingen welke kaderuitkomst voor

hen het meest herkenbaar was, de meeste vragen opriep, discussie te weeg bracht en waar ze misschien nieuwsgierig naar waren. Die kaderuitkomst (en dus het thema dat erin besloten ligt) komt bovenaan te staan.

Soms moet er een knoop doorgehakt worden. Wanneer een paar thema's heel hoog gescoord hebben kan turven een middel zijn dat uitsluitel geeft.

De duur van de gehele procedure hoeft zeker niet lang te zijn en de ervaring is dat de leerlingen deze spannend vinden (het gaat over hen zelf) en daarom over het algemeen de lessen gemotiveerd volgen.

Mocht uw interesse voor deze methode gewekt zijn dan kunt U in AFSchrift 6 "Werken met kaders" een meer uitgebreide beschrijving van de methode vinden met een twintigtal voorbeelden en een aantal tips voor verdere afspraken en vervolglessen. Verder is er een bijlage opgenomen met onze ideeën omtrent anti-fascistische vorming in het onderwijs. U kunt dit AFSchrift bestellen bij de Protestantse Stichting Lektuurvoorlichting Antwoordnummer 265 2270 WB Voorburg.

Michel Tesselaar, Afd. Vorming en Onderwijs, Anne Frank Stichting, Prinsengracht 263, 1016 GV Amsterdam, 020 - 264533